

תורה • אריאל

רש"י השלם

מקורות

החרות

נוסחאות

תוספת רש"י

אריאל • מפעלי תורה יהדות וחברה בישראל

מיסודו של

מכון האר"י פישל, ירושלים

מורה הדורות

שני מאורות גדולים הורו לדורות דרכה של תורה, בבית המדרש ובחיי המעשה: רבם של ישראל – רבינו רש"י, והר"מ במז"ל – רבינו הרמב"ם. ספריהם ופירושיהם היו לעמוד של אור, המאיר דרכם של כל עמלי-תורה מני אז ועד היום. הם – רבותיהם של כל ישראל, פשוטו כמשמעו, שניהם עסקו יצריו יצירות-מופת בכל מקצועות התורה. בכל זאת, זכה כל אחד מהם להגדרה מסוימת ומבחינה, שנסתמכה על עיקר יצירתו המצויה בידי העם, והוא יחודם וייעודם. הרמב"ם – גדול הפוסקים, כפי שהוא מתגלה בספרו הגדול "משנה" תורה", הוא היד החזקה; ואילו רש"י – גדול המפרשים, ביוחד על ידי פירושו המופלא על התורה שבכתב – תורה נביאים וכתובים, ופירושו לתורה שבעל פה – המשנה והתלמוד. אין לתאר קיומו של עולם התורה בלי הסתמכות הזדקקות לדבריהם של שני עמודי התווך הללו, יכן וביעזו, עליהם נסמך מקדש התורה לכל היקפו ועומקו – ובכל שיעור קומתו.

מעניין לציין כי בדרכם המיוחדת נקטו שני המאורות הגדולים שיטה אחת כסגנון דבריהם: זה בפירושו זה בפסקיו. רש"י, בפירושו לתורה ולתלמוד, כאילו העלים מקורותיו (פרט ליוצאים מן הכלל), וכתב הדברים במתכונת של פירוש המלכר סגנונות דברי חז"ל, וממונם למעין פירוש עצמי, מקורי, בהיר, ברור וקצר. הרמב"ם, בהלכותיו, אף הוא כאילו העלים מקורותיו, וניסח את הדברים בלשון בהירה וברורה מדויקת להפליא, מנוסחת בגאונות בלשון הקרובה ללשון המשנה – כעומדים בפני עצמם, ללא ציון מקורותיהם. (כבר עמדו גדולים על תופעה זו וניסו להסבירה ולהבינה. נזכיר כאן רק את דבריו של בעל ה"שדיחמד" בהסכמת-תשובתו למחבר ליקוט פירושי הודר עה"ת עם תרגום ללה"ק, הרב יהודה ראזנבערג – "שכיוון שרש"י ז"ל אינו מביא הלשון כמו שהוא, אלא בקיצור, על כן לא זכר שם אומרו).

זכה רבינו הרמב"ם, שגאנוני ישראל בכל הדורות עמלו הרבה לפרש דבריו, על פי מקורותיו בשני התלמודים, ובשאר ספרי חז"ל, ובספרי המפרשים, הגאונים-הראשונים. גדולי ישראל פרשו מפה על חיבורו, שכולה עוסקת בפירוש דבריו על פי חקר המקורות ובהבהרת המובן והנוסח של לשונו, מתוך העמקה של יישוב הספיקות ואסוקי שמעתתא אליבא דמקורותיה ואליבא דהלכתא. רבינו רש"י – שגם בספריו עמלו הרבה מגדולי ישראל, ושעל היקף ועומק יצירתו נתחברו מאות חיבורים ועשרות מאמרים – לא זכה לחקר מקורותיו במדה מספקת. רק א"פ א"ש. עיינו המוציאים לאור שהביאו דבריו לרשות הרבים את מקורותיו בדברי חז"ל ובתלמודים.

אכן, כמו שברור מקורותיו של רבינו הרמב"ם בפסקיו, על ידי מפרשיו הגדולים, פתח שערים חדשים להבנת מדרשו, ויש בו חשיבות מכרעת ללימוד תורתו ודרכו, לפירוש סתומות ויישוב קושיות שבדבריו – כך, ללא ספק, ברור מקורותיו של רש"י בקונטרסיו ובפירושו, בודאי ובודאי ישפוך אור חדש על שיטתו ודבריו. ברור המקורות מהוה כלי ראשון במעלה להבנת הדברים, ומעורר להעמקת הגות במקרא על פי דברי חז"ל. ברור המקורות פותח שערים לברור פשוטם של מקראות, להסברת מדרשם המכוון לעומק הפשט, ואף לעולם הרמוז והסוד – עליהם מושתתים חיבורי תורתו של רבם של ישראל, הוא ראש בני ישראל – רבינו שלמה יצחקי – וכתוה תגן עלינו ועל כל בית ישראל.

אונקלוס

ד וקדיש יתיה ארי ביה נח מקל עיבידתיה דברא יי למעבר: אילין תולדת
 ה שמיא וארעא בר איתבריאו ביומא דעבר יי אלהים ארעא ושמיא: וכל
 אילני חקלא עד לא הוּוּ בארעא וכל עיסבא דחקלא עד לא צמח ארי לא
 ו אחית יי אלהים מטרא על ארעא ואינש לית למפלח ית אדמתא: ועננא

רש"י

עולמים, ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"י רמו שירדו למטה לראות שחת כה"א זאת שחתומה
 מכל הדגדים ופתומה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שנמקרא לשון עד לא
 הוא, ואינו לשון קודם, ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים, וזה מוכיח, ועוד אחר, כי טרם
 מיראון (שמו ט ל) עדיין לא מיראון, ואף זה תפרש עדיין לא היה נארך כשנממרה ברית עולם
 נשעי קודם שנברא אדם, וכל עשב השדה עדיין לא צמח, וכשלישי שכתוב תולא הארץ, על פתח קרקע
 עמדו עד יום ששי: כי לא המטיר. ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין
 מכיר בטובתם של גשמים, וכשנא אדם וידע שהם זורך לעולם החפלה עליהן וירדו וזמחו האילנות
 והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל, וכן פירוש זה בכל מקום לפי

מקורות

כה"א זאת שפתומה — ומה היא זה שתום מכל
 צדיה ופתוח מלמטה רמו שכל המותם יורדין
 לשאל.

(בראשית רבה יב יא)

(ה)

כל טרם... לשון עד לא — וכל אילני חקלא עד לא
 הוּוּ בארעא, וכל עיסבא דחקלא עד לא צמח.

(תרגום אונקלוס)

אם העולם הבא בירד והעולם הזה בה"י, אם
 העולם הזה בירד והעולם הבא בה"י, כשהוא אומר
 אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי
 בהבראם, אלא בה"י בראם הוּוּ אומר העולם הזה
 בה"י העולם הבא בירד.

(מנחות כט ב)

שירדו למטה לראות שחת — *

הראשון נברא כל העולם, ראה והר חדש ב, ורש"י ומקורות לעיל א"ד, כד. (8) ראה ביר יב ב"י, וירושלמי חגיגה
 פ"ב ה"א, פס"ד כא (קט), מדרש תהלים סב א, קיד ג, מעשה מרכבה בבתי מדרשות ח"א עמ"ס, אוד"ע שם ח"ב עמ'
 תו. (9) כן היא הגירסא ברוב דפוסי רש"י, וכונתו שירדו לקבר, לא כגירסא שלפני גורא ודמוס רומא רל: "שירדו
 הרשעים", אשר פירושו לפיז שירדו לגיהנום. וכונתו שלפנינו מוכיח גם לשון הירושלמי וביד (להלן) שהוא מקור
 דברי רש"י, שכן, "שאלו" המתפרש תמיד קבר וגיהנום לחילופין פירושו כאן קבר, שהרי בירושלמי ובבביר הדברים
 אמורים ליכל באי עולם" ו"לכל המתים" ולא לרשעים לבד, (אמנם בניגוד לדבריהם לשון הפס"ד שם הוא: "שכל
 המתים יורדים לגיהנום"). אך כונתו גורא משמע מלשון רש"י "לראות שחת", ע"ס הכתוב (תהלים טו י) "כי לא תעזוב
 נפשי לשאל לא תתן חסידך לראות שחת", עיין עירובין יט א: "וי שמות יש לו לגיהנום, שאלו... ובאר שחת... דבתיב
 לא תתן חסידך לראות שחת", ובתוס' שם כתבו שלא רדשוה מפסוק תורידם לבאר שחת (תהלים נה כד) "דהאי קרא
 כקבר קאי" ורק פסוק זה דלא תתן וגו' מתפרש בכחך רק על גיהנום ולא על קבר. (10) ראה הירושלמי ומדרש
 תהלים ופס"ד שם. בחלק מנוסחאות רש"י נוסף כאן בסוגרים (אחרי נברא בה"א): "ס"א רמו כמו שה"א פתוחה
 למטה כך העולם פתוח לשמים בתשובה, ועולם הבא נברא בירד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו יורד שהיא
 קטנה באותיות, מקור להוספה זו — שאינה בדפוסים ראשונים ולא לפני מפרשי רש"י — מציינו בירושלמי ובפס"ד
 שם: "מה היא פתוח מכל צד כך פתוח פתח לכל בעלי השוכה", ובקרבן העדה: "פתוח מכל צד, שכל צדה שלמטה
 פתוח שאינו כמים וקריף", אך במנחות וביד שם נרמז הפתח לבעלי השוכה מפתח העליון, אבל בפתח התחתון "לא
 מסתייג מילתא כד"ל... ע"י"ש. ההמשך: "כיו"ד שצדיקים שבאותו זמן...", ע"ס מנחות שם: "מפני מה נברא
 העולם הבא בירד מפני שצדיקים שבו מועטים", וראה גם אותיות ור"ע שם. (11) בתויב"ע: עד כדו לא. בפס"ד כד
 (קלג): "...ואין טרם אלא עד שלא נברא העולם, שנאמר וכל שית השדה טרם יהיה בארץ", וברש"י במדבר יא לג:
 "טרם יכרת, כתרומתו עד לא פסק...", וראה רש"י שמת ט ל, שמאל א ג א. (12) בבביר יב ח: "כי לא המטיר ה'